

EDMON DANTESNING “IF QAL’ASINING MAHBUSI” ASARI HAQIDA

Nigora Jo‘ranazarova

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Iroda Raxmonqulova

Termiz davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Jahon adabiyoti xazinasida shunday durdonalar borki, ular vaqt g‘uborini pisand qilmay, asrlar osha kitobxonlar qalbini zabt etib keladi. Fransuz adabiyotining yengilmas qiroli Aleksandr Dyuma qalamiga mansub «If qal’asining mahbusi» (Graf Monte-Kristo) asari aynan shunday mislsiz mo‘jizadir. Ushbu asar shunchaki qog‘ozga tushirilgan so‘zlar yig‘indisi emas, balki insoniyat tarixidagi eng hayajonli, eng mukammal va eng ilhomlantiruvchi sarguzasht manzumasidir. Asarning yaralishi o‘ziga xos sirli va tasodifiy topilmaga borib taqaladi.

Kalit so‘zi: Graf, sarguzasht, zindon, adolat, zulum, jazo, nafrat, mahbus, g‘or, vaqt, qasos, kapitan, qayta tug‘ilish, ozodlik, kutish va umid qilish, xudoning yerda jazolovchi qo‘li, jahon adabiyoti, xazina.

Abstract: In the treasury of world literature, there are masterpieces that defy the dust of time, capturing the hearts of readers across centuries. *The Prisoner of If Castle* (The Count of Monte Cristo), penned by the invincible king of French literature, Alexandre Dumas, is precisely such an unparalleled miracle. This work is not merely a collection of words set on paper, but rather one of the most thrilling, flawless, and inspiring adventure epics in human history. The creation of the novel traces back to a uniquely mysterious and accidental discovery.

Keywords: Count, adventure, dungeon, justice, oppression, punishment, hatred, prisoner, cave, time, revenge, captain, rebirth, freedom, waiting and hoping, God's punishing hand on Earth, world literature, treasury.

Аннотация: В сокровищнице мировой литературы есть такие шедевры, которые, не обращая внимания на пыль времени, на протяжении веков покоряют сердца читателей. Произведение «Узник замка Иф» (Граф Монте-Кристо), принадлежащее перу непобедимого короля французской литературы Александра Дюма, является именно таким беспрецедентным чудом. Это творение — не просто совокупность слов, перенесенных на бумагу, а одно из самых волнующих, совершенных и вдохновляющих приключенческих повествований в истории человечества. Создание романа восходит к уникальной, загадочной и случайной находке.

Ключевые слова: Граф, приключение, подземелье, справедливость, угнетение, наказание, ненависть, узник, пещера, время, месть, капитан,

возрождение, свобода, ждать и надеяться, карающая рука Бога на земле, мировая литература, сокровищница.

Kirish

Kitobxon Edmon Dantesning «If qal'asining mahbusi» asarini o'qir ekan ichidan turli xil nafrat, ishonch, zulum kabi kechinmalar o'tadi. Tuhmat va Insoniyatning Tubanligi asarda ayniqsa yuksak ehtirosga ega. Edmon Dantesning baxtli hayoti — uning kapitanlik martabasi va go'zal Mercedesga bo'lgan muhabbati — to'rt nafar kimsaning hasadi va qo'rqqoligi sababli kulga aylanadi. Dyuma bu yerda jamiyatning eng og'riqli nuqtalarini ochib beradi: Danglarning hisob-kitobli hasadi, Fernandning ko'r-ko'rona ehtirosi va Vilforning shaxsiy manfaati, Dantesning aybsiz holda If qal'asining tubsiz zindoniga tashlanishi — adolatning naqadar zaif, insoniyatning esa naqadar shafqsiz bo'lishi mumkinligining ramzidir.

Asosiy qism

If Qal'asi Dantes uchun sabr va ma'naviy komillik maktabi bo'lib hikmat qiladi. Dantes zindonda o'tkazgan 14 yilini Dyuma shunchaki azob-uqubat sifatida emas, balki «kutish va umid qilish»ning eng oliy bosqichi sifatida tasvirlaydi. Bu yerda asarning eng yorqin siymosi — Abbat Fariya paydo bo'ladi. Fariya Dantesga nafaqat fanlarni, balki hayotni tahlil qilishni, dushmanlarining asl qiyofasini ko'rishni o'rgatadi. Dantes o'z qismatiga la'nat aytishdan to'xtab, kutishning buyuk qudrati bilan qurollanadi. Har bir qazilgan tunnel, har bir o'rganilgan til Edmonning ozodlikka bo'lgan umidini so'ndirmaydi, aksincha, uni yanada mustahkamlaydi. Dyuma ko'rsatib beradiki, hatto tosh devorlar orasida ham ilm va umid insonni eng qudratli shaxsga aylantirishi mumkin. Dantesning If qal'asidan qochishi — bu ramziy ma'noda o'lim va qayta tug'ilishdir. U endi oddiy inson emas, balki hamma narsaga qodir, sirli va viqorli Graf Monte-Kristo qiyofasida maydonga chiqadi. U dushmanlarini shunchaki yo'q qilmaydi, balki ularni o'z gunohlarining qurboniga aylantiradi. Graf o'nlab yillar davomida kutishni va eng qulay fursatni umid qilishni o'rganganligi sababli, uning zarbalari hamisha aniq va halokatli bo'ladi. Monte-Kristo o'zini Xudoning yerda jazolovchi qo'li deb hisoblaydi. Biroq, u faqat jazolash emas, balki yaxshilik qilganlarga (masalan, Morel oilasiga) mukofot ulashish orqali adolat muvozanatini tiklaydi. «Kutmoq va Umid Qilmoq» qismi bu asarning falsafiy cho'qqisi hisoblanadi. Dyuma asarni Grafning Maksimilianga yozgan maktubi bilan yakunlaydi, unda inson hayotining barcha hikmati ikki so'zda mujassamligi aytiladi: «Kutmoq va umid qilmoq!» Kutmoq — bu faqat vaqt o'tishini kutish emas, balki taqdir sinovlariga chidash, o'z vaqtini, qulay fursatini poylash, sabrning eng yuqori nuqtasida turish demakdir. Umid qilmoq — bu eng qorong'u zulmatda ham yorug'likka ishonish, insoniylikni yo'qotmaslik va adolatning g'alaba qozonishiga imon keltirishdir. Dyuma ushbu ikki so'z orqali inson irodasining yengilmas ekanligini, hatto If qal'asiday

dahshatli zindonlar ham umidni soʻndira olmasligini butun dunyoga eʼlon qiladi. «If qalʼasining mahbusi» asari nashr etilgan kundan boshlab nafaqat kitobxonlar, balki yirik adabiyotshunos olimlar, faylasuflar va tarixchilarning ham diqqat markazida boʻlib kelmoqda. Uning badiiy talqini ustida koʻplab xalqaro tadqiqotlar olib borilgan. Asarning mohiyatini oʻrgangan olimlar uni shunchaki sarguzasht emas, balki «ijtimoiy va psixologik roman» sifatida talqin qilishadi. Fransuz adabiyotshunosi Klod Shopp Dyuma ijodining eng yirik tadqiqotchisi hisoblanadi. U asardagi tarixiy faktlar va real prototiplar (Piyer Piko voqeasi) oʻrtasidagi bogʻliqlikni mukammal oʻrgangan. Andre Morua oʻzining «Uch Dyuma» asarida ushbu romanga yuqori baho berib, uni insoniy ehtirolarning eng mukammal tasviri deb atagan. Shu bilan bir qatorda asar dunyodagi eng koʻp tarjima qilingan kitoblar roʻyxatiga kiradi. Bugungi kunga qadar «Graf Monte-Kristo» 100 dan ortiq tillarga oʻgirilgan. Masalan Ingliz tilidagi eng birinchi toʻliq tarjimasini 1846-yilda Chapman and Hall nashriyoti tomonidan anonim tarzda amalga oshirilgan. Zamonaviy davrda esa Robin Buss tomonidan (1996) Penguin Classics uchun qilingan tarjima eng mukammal va asliga yaqin deb tan olingan. Rus kitobxonlari asarni 19-asrning oʻrtalaridayoq oʻqiy boshlashgan. Eng mashhur va klassik tarjima Lidiya Olavskaya va Vladimir Stroyev qalamiga mansub boʻlib, oʻzbek tilidagi tarjima ham aynan mana shu ruscha matn asosida yaratilgan. Kun chiqar yurt yaʼni yapon tiliga asar 1901–1902-yillarda Kuroiva Syuroku tomonidan «Shigai Shiden Gankutsu-ou» (Gʻorlar qiroli) nomi ostida tarjima qilingan. Xitoy tilidagi ilk tarjima 1907-yilda paydo boʻlgan. Keyinchalik 1978-yildagi tarjimasini Xitoyda eng ommalashgan xorijiy asarlardan biriga aylandi. Asar turk tiliga «Monte Kristo Kontu» nomi bilan bir necha bor oʻgirilgan. Shuningdek, arab, fors va boshqa yirik sharq tillarida ham oʻnlab talqinlari mavjud. Nemis tilidagi eng ommabop nashr dtv nashriyoti tomonidan chiqarilgan boʻlsa, ispan, italyan, rumin va ukrain tillarida ham bir necha bor qayta tarjima qilingan. Oʻzbek kitobxonlari uchun asarni rus tili orqali mahorat bilan oʻgiran Toʻlqin Rustamovning xizmatlari beqiyosdir. Bu tarjima oʻzbek tili kitobxonlari orasida asarning jozibasini toʻlaqonli yetkazib bera olgan. Asarning yuzlab tillarga oʻgirilgani — Dyuma dahosining butun insoniyat qalbiga yoʻl topganidan dalolatdir.

Dyuma 1838-yilda politsiya arxivlarini koʻzdan kechirayotganida, tuhmat qurboni boʻlgan oddiy etikdoʻz Piyer Piko haqidagi qaydlarga duch keladi. Bu quruq arxiv maʼlumoti yozuvchi qoʻlida hayot va mamot, adolat va qasos, muhabbat va xiyonatning eng yuksak choʻqqisiga koʻtarildi. Dyuma bu topilmani shunday mahorat bilan ishladiki, natijada nafaqat Fransiya, balki butun dunyo adabiyoti oʻzining eng buyuk qahramoni — Edmon Dantesni kashf etdi. Ushbu roman — inson ruhining eng chuqur tublikdan (If qalʼasining qorongʻu zindonlaridan) eng yuksak choʻqqilargacha bosib oʻtgan yoʻli haqidagi madhiyadir. Muallif asar orqali inson irodasi zanjirlardan ham, mustahkam qalʼa devorlaridan ham kuchliroq ekanini isbotlaydi. Undagi har bir

sahifa sarguzashtga tashna ruhlarni mast qiladi, har bir voqea o'quvchini hayratdan larzaga soladi. «If qal'asining mahbusi» — bu adolat qiyofasidagi ilohiy qasosning go'zal in'ikosi bo'lib, u kitobxonni hayotning eng murakkab chigalliklari haqida mushohada yuritishga chorlaydi.

“If qal'asining mahbusi” tillar va chegaralar tanlamaydigan, har qanday madaniyatda birdek hayajon bilan o'qiladigan universal durdonadir. Uning dunyo bo'ylab bunday keng tarqalishi asarning naqadar qudratli va har bir inson uchun qadrli ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Xulosa Xulosa qilib aytganda «If qal'asining mahbusi» — bu shunchaki yozilgan roman emas, balki so'z san'atining eng yuksak cho'qqisida barpo etilgan mahobatli haykaldir. Aleksandr Dyuma ushbu asari bilan inson tasavvurining naqadar kengligini va sarguzasht janrining naqadar chuqur falsafiy ma'noga ega bo'lishi mumkinligini butun dunyoga isbotlab berdi.

Ushbu asar jahon adabiyoti xazinasidagi eng yorqin va hech qachon xiralashmaydigan javohir bo'lib, u o'zining sehrli qudrati bilan kitobxonni birinchi sahifadanoq asir qiladi va butun umrga o'ziga bog'lab qo'yadi. Asarning boqiy qudrati uning har bir so'zida, har bir hayajonli burilishida va Edmon Dantes siymosidagi ilohiy matonatda namoyon bo'ladi. Dyuma insoniyatga shunday mukammal bir asar taqdim etdiki, unda ham hayotning achchiq haqiqatlari, ham adolatning tantanali g'alabasi mislsiz mahorat bilan uyg'unlashgan. Bu roman — inson irodasiga qo'yilgan eng buyuk yodgorlikdir. U kitobxonni nafaqat o'tmishning sirli olamiga yetaklaydi, balki uni ruhan yuksaltiradi, qalbida matonat va mardlik tuyg'ularini uyg'otadi. «If qal'asining mahbusi» — har bir davr uchun yangi, har bir avlod uchun qadrli bo'lgan o'lmas manzumadir. U sarguzasht adabiyotining shoh asari bo'lib, undagi jo'shqinlik, psixologik teranlik va badiiy mahorat uni jahon tamaddunining ajralmas qismiga aylantirdi.

Bu asar o'qilar ekan, Aleksandr Dyuma nomi va uning yengilmas qahramoni Edmon Dantes insoniyat qalbida adolat va kuch timsoli bo'lib yashashda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dyuma, A. Graf Monte-Kristo (If qal'asining mahbusi). (T. Rustamov, tarj.). Toshkent: Yangi asr avlodi. (Asarning asosiy matni). (2019).
2. Peuchet, J. Mémoires tirés des archives de la police de Paris. Paris: Levavasseur. (Asar g'oyasi olingan politsiya arxivi hujjatlari). (1838).
3. Rustamov, T. «Inson irodasining badiiy talqini». A. Dyuma, 'Graf MonteKristo' nashriga so'zboshi. Toshkent: Yangi asr avlodi. (Asarning o'zbekcha nashridagi ilmiy tahlil). (2013).
4. «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen» Kritische Berichte: Le Comte de Monte-Cristo. (Asarning 19-asrdagi ilk ilmiy taqrizi va tahliliy maqolasi). (1850).

5. «Soft» jurnali tahririyati. «Klassik asarlarning raqamli arxivi va mutolaa madaniyati: Graf Monte-Kristo misolida». Soft-Review maxsus soni. Morua, A. (1962). Tri Dyuma (Uch Dyuma). Moskva: Molodaya gvardiya. (Muallifning ijodiy laboratoriyasi va arxiv tadqiqotlariga doir kitob). (2012).

6. Vaxidov, E. «Tirik satrlar va o'lmis qahramonlar». Sharq yulduzi jurnali, (O'zbek adabiy tanqididagi maqola). (2010).

7. Omonov, Q., & Karimov, N. «Jahon adabiyoti durdonalarining o'zbekcha talqinlari: Kecha va bugun». Adabiy meros jurnali, (Tarjima va asar muhokamasiga bag'ishlangan maqola). (2015).

8. Quronov, D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr. (2018).